

juvetur, & diversi diversis invenientis per rationem occuparentur, unus in medicina, alius in hoc, alius in alio. Hoc etiam evidentissime declaratur per hoc quod est proprium hominis locutione uti, per quam unus homo alius suum conceptum totaliter potest exprimit. Alia quidem animalia exprimitur mutuo passionibus suis in communi, ut canis in latratu iram, & alia animalia passiones suas diversis modis. Magis igitur homo est communicativus alteri, quodcumque aliud animal, quod gregale videtur, ut grus, formica, & apis. Hoc ergo considerans Salomon in Ecclesiastes iv. 9. ait: *Melius est esse duos quam unum; habent enim emolumentum (1) mutua societatis.* Si ergo naturale est homini quod in societate multorum vivat, necesse est in hominibus esse per quod multitudo regatur. Multis enim existentibus hominibus, & unoquoque id quod est sibi congruum, providente, multitudo in diversa dispergetur, nisi etiam esset aliquid de eo quod ad bonum multitudinis pertinet, curam habens sicut & corpus hominis, & cujuslibet animalis deservet, nisi esset aliqua vis regitiva communis in corpore quæ ad bonum commune omnium membrorum intendere. Quod considerans Salomon dicit (Prov. xli. 14.) *Ubi non est gubernator, (2) dissipabitur populus.* Hoc autem rationabiliter accidit non enim idem est quod proprium, & quod commune. Secundum propria quidem differunt, secundum autem commune uniantur. Diversorum autem diversa sunt causa. Oportet igitur, præter id quod movet ad proprium bonum uniuscujusque, esse aliquid quod moveat ad bonum commune multorum: propter quod & in omnibus quæ in unum ordinantur, aliquid invenitur alterius regivum. In universitate enim corporum per primum corpus, scilicet celeste, alia corpora ordine quodam divine providentiæ reguntur, omniaque corpora per creaturam rationalem. In uno etiam homine anima regit corpus, atque inter animæ partes irascibilis, & concupiscibilis ratione reguntur. Itemque inter membra corporis unum est principale, quod omnia movet, aut cor, aut caput. Oportet igitur esse in omni multitudine aliquid regivum.

Contingit autem in quibusdam quæ ordinantur ad finem, & recte, & non recte procedere. Quare & in regimine multitudinis & rectum, & non rectum invenitur. Recte autem dirigitur unumquodque quando ad finem convenientem deducitur, non recte autem quando ad finem non convenientem. Alius autem est finis conveniens multitudini liberorum, & servorum. Nam liber est qui sui causa est; servus autem est qui id quod est, alterius est. Si igitur liberorum multitudo a regente ad bonum commune multitudinis ordinetur, erit regimen rectum, & justum, quale convenit liberis. Si vero non ad bonum commune multitudinis, sed ad bonum privatum regentis regimen ordinetur, erit regimen injustum, atque perversum: unde & Dominus talibus rectoribus comminatur per Ezechielem (cap. xxxiv. 2.) dicens: *Vae pastoribus qui pascebant semetipsos, quasi sua propria commoda quaerentes. Nonne greges a pastoribus pascuntur? Bonum siquidem gregis pastores quaerere debent, & rectores quilibet bonum multitudinis sibi subiectæ. Si igitur regimen injustum per unum tantum fiat, qui sui commoda ex regimine quaerat, non autem bonum multitudinis sibi subiectæ, talis rector tyrannus vocatur; nomine a fortitudine derivato, quia scilicet per potentiam opprimit, non per justiam regit: unde & apud antiquos, potentes quique tyranni vocabantur. Si ve-*

ro injustum regimen non per unum fiat, sed per plures; si quidem per paucos, *Holigarchia* vocatur, id est principatus paucorum, quando scilicet pauci propter divitias opprimunt plebem, sive pluralitate à tyranno differentes. Si vero iniquum regimen exerceatur per multos, *Democratia* nuncupatur, id est potentatus populi, quando scilicet populus plebeorum per potentiam multitudinis opprimit divites. Sic enim & populus totus erit quasi unus tyrannus. Similiter autem & justum regimen distingui oportet. Si enim administratur per aliquam multitudinem, communi nomine *Politia* vocatur, utpote cum multitudo bellatorum in civitate, vel provincia dominatur. Si vero administratur per paucos, virtuosos autem, hujusmodi regimen *Aristocratia* vocatur, id est potentatus optimus, vel optimorum, qui propterea Optimates dicuntur. Si vero justum regimen ad unum tantum pertinet, ille proprie Rex vocatur: unde Dominus per Ezechielem (cap. xxxvii. 24.) dicit: *Servus meus David Rex (3) super omnes erit, & pastor unus erit omnium eorum.* Ex quo manifeste ostenditur quod de ratione Regis est quod sit unus qui præsit, & quod sit pastor, commune multitudinis bonum, & non suum commodum quaerens. Cum autem homini competat in multitudine vivere, quia sibi non sufficit ad necessariam vitam, si solitarius maneat; oportet quod tanto sit perfectior multitudinis societas, quanto magis per se sufficiens erit ad necessariam vitam. Habetur siquidem aliqua vitæ sufficientia in una familia domus unius, quantum scilicet ad naturales actus nutritionis, & prolis generande, & aliorum hujusmodi: in uno autem dico, quantum ad ea quæ ad unum artificum pertinent; in civitate vero, quæ est perfecta communitas, quantum ad omnia necessaria vitæ: sed adhuc magis in provincia una propter necessitatem compaignationis, & mutui auxilii contra hostes. Unde qui perfectam communitatem regit, id est civitatem, vel provinciam, antonomasice Rex vocatur, qui autem domum regit, non Rex, sed paterfamilias dicitur; habet tamen aliquam similitudinem Regis, propter quod aliquando Reges populorum patres vocantur.

Ex dictis igitur patet quod Rex est qui unius multitudinem civitatis, vel provincie, & propter bonum commune regit: unde Salomon in Eccle. v. 8. dicit: *Universa terra Rex imperat servienti.*

CAPUT II.

Quod utilis est multitudinem hominum simul vivoentium, ut unus regi per unum quam per plures.

HIS autem premissis requirere oportet, quid provincie, vel civitati magis expedit, utrum à pluribus regi, vel uno. Hoc autem considerari potest ex ipso fine regiminis.

Ad hoc enim cujuslibet regentis ferri debet intentio ut ejus quod regendum suscepit, salutem procuret. Gubernatoris enim est navem contra maris pericula servando, illasam perducere ad portum salutis. Bonum autem, & salus consociatæ multitudinis est ut ejus unitas conservetur, quæ dicitur pax, qua temeritas socialis vitæ perit utilitas, quinimo multitudo dissentiens sibi ipsi fit onerosa. Hoc igitur est ad pacem maxime rector multitudinis intendere debet, ut pacis unitatem procuret. Nec recte consiliatur, an pacem faciat in multitudine sibi subiecta, sicut nec medicus

(1) *Vulgata societatis suæ.* (2) *Vulgata populus corruptus.* (3) *Vulgata super eos, & pastor &c.*

an sanet infirmum sibi commissum. Nullus enim consiliari debet de fine quam intendere debet, sed de his quæ sunt ad finem. Propterea Apostolus commendata fidelis populi unitate, *Solicitè*, inquit (Ephes. iv. 3.) *sitis servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Quanto igitur regimen efficacius fuerit ad unitatem pacis servandam, tanto erit utilius. Hoc enim utilius dicitur quod magis perducit ad finem. Manifestum est autem quod unitatem magis efficere potest quod est per se unum, quam plures; sicut efficacissima causa est calefactionis quod est per se calidum. Utilius igitur est regimen unius quam plurium.

Amplius, Manifestum est quod plures multitudinem nullo modo conservant, si omnino dissentirent. Requiritur enim in pluribus quedam unio ad hoc quod quocumque modo regere possint, quia nec multi navem in unam partem traherent, nisi aliquo modo conjuncti. Uniri autem dicuntur plura per aptopinquationem ad unum. Melius igitur regit unus, quam plures ex eo quod appropinquat ad unum.

Adhuc. Ea quæ sunt (1) ad naturam, optime se habent: in singulis enim operatur natura quod optimum est. Singulis autem naturæ regimen ab uno est. In membrorum enim multitudine unum est quod omnia movet, scilicet cor, & in partibus anime, una vis principaliter præsidet, scilicet ratio. Est etiam apibus unus rex, & in toto universo unus Deus factor omnium, & rector. Et hoc rationabiliter. Omnis enim multitudo rectoratur ab uno. Quare si ea quæ sunt secundum artem, imitantur ea quæ sunt secundum naturam; & tanto magis opus artis est melius, quanto magis assequitur similitudinem ejus quod est in natura; necesse est quod in humana multitudine optimum sit quod per unum regatur.

Hoc etiam experimentis apparet. Nam provincie, vel civitates quæ non reguntur ab uno, dissensionibus laborant, & absque pace fluctuant, ut videatur adimpleri quod Dominus per Prophetam conqueritur, dicens (Hierem. xli. 19.) *Pastores multi demoliti sunt vineam meam.* E contrario vero provincie, & civitates quæ sub uno Rege reguntur, pace gaudent, justitia florent, & affluentia rerum lætatur. Unde Dominus pro magno munere per Prophetas populo suo promittit, quod poneret sibi caput unum, & quod Princeps unus erit in medio eorum.

CAPUT III.

Quod sicut dominium unius optimum est, quando est justum, ita oppositum ejus est pessimum: probaturque multis rationibus, & argumentis.

Sicut autem regimen Regis est optimum, ita regimen tyranni est pessimum. Opponitur autem politie quidem democratia, utrumque enim, sicut ex dictis apparet; est regimen quod per plures exercetur; aristocratia vero holigarchia; utrumque enim exercetur per paucos; regimium autem tyrannidi, utrumque enim per unum exercetur. Quod autem regimen sit optimum regimen, ostensum est prius. Si igitur optimo opponitur pessimum, necesse est quod tyrannis sit pessimum.

Adhuc. Virtus unita magis est efficax ad effectum inducendum quam dispersa, vel divisa. Multi enim congregati simul trahunt quod divisim per partes singulariter à singulis trahi non posset. Sicut igitur utilius est virtutem operantem ad bonum esse magis

unam, ut sit virtuosior ad operandum bonum; ita magis est nocivum, si virtus operans malum sit una, quam divisa. Virtus autem injuste præsidens operatur ad malum multitudinis, dum commune bonum multitudinis in sui ipsius bonum tantum retorquet. Sicut igitur in regimine justo, quanto regens est magis unum, tanto est utilius regimen, ut regnum melius est quam aristocratia, aristocratia vero quam politia; ita & converso erit & in injusto regimine, ut videlicet quanto regens est magis unum, tanto magis sit nocivum. Magis igitur est nociva tyrannis quam holigarchia, holigarchia autem quam democratia.

Amplius. Per hoc regimen fit iniquum quod spectato bono communi multitudinis, queritur bonum privatum regentis. Quanto igitur magis receditur à bono communi, tanto est regimen magis injustum. Plus autem receditur à bono communi in holigarchia, in qua queritur bonum paucorum, quam in democratia, in qua queritur bonum multorum; & adhuc plus receditur à bono communi in tyrannide, in qua queritur bonum tantum unius: omni enim universitati propinquius est multum quam paucum, & paucum quam unum solum. Regimen igitur tyranni est injustissimum. Similiter autem manifestum fit considerantibus divinæ providentiæ ordinem, quæ optime universa disponit. Nam bonum provenit in rebus ex una causa perfecta, quasi omnibus adunatis quæ ad bonum juvare possunt, malum autem singularitatem ex singularibus defectibus. Non enim est pulchritudo in corpore, nisi omnia membra fuerint decenter disposita; turpitu autem contingit, quodcumque membrum indecenter se habeat. Et sic turpitu ex pluribus causis diversimode provenit; pulchritudo autem uno modo ex una causa perfecta; & sic est in omnibus bonis, & malis, tanquam hoc Deo providente, ut bonum ex una causa sit fortius, malum autem ex pluribus causis sit debilius. Expedit igitur ut regimen justum sit unius tantum, ad hoc ut sit fortius. Quod si in injustiis declinat regimen, expedit magis ut sit multorum, ut sit debilius, & se invicem impediatur. Inter injusta igitur regimina tolerabilis est democratia, pessimum vero tyrannis.

Idem etiam maxime apparet, si quis consideret mala quæ ex tyrannis proveniunt. Quia cum tyrannus contempto communi bono querit privatum, consequens est ut subditi diversimode grabet, secundum quod diversis passionibus subiacet ad bona aliqua affectanda. Qui enim passione cupiditatis deingitur, bona subditorum rapit: unde Salomon (Proverb. xxix. 4.) *Rex justus erigit terram, vir avarus destruet eam.* Si vero iracundiæ passioni subiacet, pro nihilo sanguinem fundit: unde per Ezech. xlii. 27. dicitur: *Principes ejus in medio ejus quasi lupi capientes prædam ad effundendum sanguinem.* Hoc igitur regimen fugiendum esse, Sapiens monet dicens (Eccli. ix. 18.) *Longe esto ab homine potestatem habente occidendi, quia scilicet non pro justitia, sed per potestatem occidit per libidine voluntatis.* Sic igitur nulla erit securitas, sed omnia sunt incerta, cum à jure disceditur; nec firmari quidquam potest quod positum est in alterius voluntate, nec dicam libidine. Nec solum in corporalibus subditis gravat, sed etiam spiritalia eorum bona impedit: quia qui plus preesse appetunt quam prodesse, omnem profectum subditorum impediunt, suscipientes omnem subditorum excellentiam suæ iniquæ dominationi præjudicium esse. Tyrannis enim magis boni quam mali suspecti sunt,

(1) *Numquid à natura?*

Rege non iniuste ab eadem Rege institutus potest destrui, vel refronari eius potestas, si potestate regia tyrannice abstratur. Nec putanda est talis multitudo infideliter agere tyrannum destituens, etiam si eadem in perpetuo se ante subiecerat: quia hoc ipse meruit, in multitudinis regimine se non fideliter gerens, ut exigit Regis officium, quod ei pactum a subditis non reservetur. Sic Romani Tarquintium superbum, quem in Regem susceperant, propter eius, & filiorum tyrannidem a regno ejecerunt, substituta minori, scilicet consularia, potestate. Sic etiam Domitianus, qui modestissimis Imperatoribus Vespasiano Patri, & Tito fratri eius successerat, dum tyrannidem exercet, a Senatu Romano interemptus est, omnibusque perverse Romanis fecerat, per senatusconsultum iuste, & salubriter in irritum revocatis. Quo factum est ut beatus Joannes Evangelista dilectus Dei discipulus, qui per ipsum Domitianum in Paphos insulam fuerat exilio relegatus, ad Epheum per senatusconsultum remitteretur. Si vero ad jus alienius superioris pertineat multitudini providere de Rege, expectandum est ab eo remedium contra tyranni nequitiam. Sic Archelaus, qui in Judaea pro Herode patre suo regnare iam coeperat, paternam malitiam imitans, iudeis contra eum querimoniam ad Caesarem Augustum deferentibus, primo quidem potestas diminuitur ablato sibi regio nomine, & medietate regni sui inter duos fratres suos divisa: deinde cum nec sic a tyrannide compasseretur, a Tyberio Caesare relegatus est in exilium apud Lugdunum Galliae civitatem. Quod si omnino contra tyrannum auxilium humanum haberi non potest, recurrendum est ad Regem omnium Deum, qui est adiutor in opportunitatibus in tribulatione. Eius enim potentiae subest ut cor tyranni crudeliter convertat in mansuetudinem, secundum Salomonis sententiam Proverb. x. 1. *Cor Regis in manu Dei: quocumque voluerit, inclinabit illud.* Ipse enim Regis Assueri crudelitatem, qui Iudeis mortem parabat, in mansuetudinem vertit. Ipse est qui in Nabuchodonosor crudelem Regem convertit, quod factus est divinae potentiae praedicator. Nunc igitur, inquit, ego Nabuchodonosor, laudo & magnifico, & glorifico Regem caeli: quia opera eius vera, & viae eius iudicia, & gradientes in superbia potest humiliare: Dan. iv. 34. Tyrannos vero quos reputat conversione indignos, potest anteferre de medio, vel ad infimum statum reducere, secundum illud Sapientis Eccli. x. 17. *Sedem ducum superbiorum destruxit Deus, & sedere fecit mites pro eis.* Ipse est qui videns afflictionem populi sui in Aegypto, & audiens eorum clamorem, Pharaonem tyrannum dejecit cum exercitu suo in mare. Ipse est qui memoratum Nabuchodonosor prius superbientem non solum ejecit de regni solo, sed etiam de hominum consortio in similitudinem bestiae commutavit. Nec enim abbreviata manus eius est, ut populum suum a tyrannus liberare non possit. Proximum enim populo suo per Isaiam requiem se daturum a labore, & confusione, ac servitute dura, qua ante servietat: & per Ezech. xxxiv. 10. dicit: *Liberabo meum gregem de ore eorum, scilicet pastorem qui pascat se ipsos.* Sed ut hoc beneficium populus a Deo consequi mereatur, debet a peccatis cessare, quia in ultionem peccati divina permissione impij accipiunt principatum, dicente Domino per Osee xlii. 11. *Dabo tibi Regem in furore meo: & in Job xxxiv. 30. dicitur, quod regnare facit hominem hypercritam propter pecca-*

(1) Al. in exemplo.

ta populi. Tollenda est igitur culpa, ut cesset a tyrannorum plaga.

CAPUT VII.

Hic querit sanctus Doctor, quid praecipue movere debeat Regem ad regendum, utrum honor, vel gloria: & ponit opinionones circa hoc, quid sit temperatum, quid invidiosum, quid mendacium, quid superbia, quid invidia, quid irascitiam, quid timor.

Quoniam autem secundum praedicta, Regis est bonum multitudinis quiescere, nimis videtur onerosum Regis officium, nisi ei aliquod proprium bonum rex proveniret. Oportet igitur considerare, quale sit boni Regis conveniens praemium. Quibusdam igitur visum est non esse aliud nisi honorem, & gloriam. Unde & Tullius de republica diffinit principem civitatis esse alendum gloria: cuius rationem Aristoteles in Libro Ethic. assignare videtur, quia princeps cui non sufficit honor, & gloria, consequenter tyrannus efficitur. Inest enim animis omnium ut proprium bonum quaerant. Si ergo contentus non fuerit princeps gloria, & honore, quaeret voluptates, & divitias; & sic ad rapinas, & subditorum injurias converteretur.

Sed si hanc sententiam receperimus, plurima sequuntur inconvenientia. Primo namque hoc Regibus dispensiosum esset, si tot labores, & sollicitudines paterentur pro mercede tam fragili. Nihil enim videtur in rebus humanis fragilis gloria, & honore favoris hominum, cum dependeat ex opinionibus hominum, quibus nihil mutabilius in vita hominum; & inde est quod Isaias Propheta cap. xx. huiusmodi gloriam nominat florem faeni. Deinde humanae gloriae cupido animi magnitudinem auferit. Qui enim favorum hominum quaerit, necesse est ut in omni eo quod dicit, aut facit, eorum voluntati deserviat; & sic dum placere hominibus studet, fit servus singulorum. Propter quod & idem Tullius in Libro de Officiis cavendum dicit esse gloriae cupidinem: *eripit enim animi libertatem, pro qua magnanimitas viris omnis debet esse contentio.* Nihil autem principem, qui ad bona peragenda instituitur, magis decet quam animi magnitudo. Est igitur competens Regis officio humanae gloriae praemium. Simul etiam est multitudini nocivum, si tale praemium statuatur principibus. Pertinet enim ad boni viri officium ut contemnat gloriam, sicut alia temporalia bona. Virtuosi enim, & fortis animi est pro justitia contemnere gloriam, sicut & vitam: unde fit quiddam mirabile ut quia virtuosos actus sequitur gloria, ipsa gloria virtuosos contemnat, & ex contemptu gloriae homo gloriosus reddatur, secundum sententiam Fabri dicentis: *Gloriam qui spreverit, veram habebit: & de Catone dixit Salustius, Quo minus petebat gloriam, tanto magis assequatur illam: ipsique Christi discipuli se sicut Dei ministros exhibebant per gloriam, & ignobilitatem, per infamiam, & bonam famam.* Non est igitur boni viri conveniens praemium gloria, quam contemnant boni. Si igitur hoc solum bonum statuatur praemium principibus, sequetur bonos viros non assumere principatum, aut si assumpserint, impriamatos esse. Amplius ex cupidine gloriae periculosa mala proveniunt. Multi enim dum immoderate gloriam in rebus bellicis quaerunt, se ac suos perdididerunt exercitus, libertate patriae sub hostili potestate redacta: unde Torquatus Romanus princeps (1) in exemplum hu-

hujus virandi discriminis, filium qui contra imperium suum provocatus ab hoste juvenili ardore pugnavit, licet vicisset, occidit, ne plus mali esset in praesumptionis exemplo quam utilitatis in gloria hostis occisi. Habet enim cupido gloriae aliud sibi familiare vitium, simulationem videlicet. Quia enim difficile est, paucisque contingit veras virtutes assequi, quibus solis honor debetur; multi gloriam cupientes, virtutum simulatores fiunt. Propter quod, sicut dicit Salustius, *ambitio multos morales (1) falsos fieri coegit: aliud clausum in pectore, aliud promptum habere in lingua, magisque cultum quam ingenium habere.* Sed & Salvator noster eos qui bona opera faciunt, ut ab hominibus videantur, hypocritas, id est simulatores, vocat. Sicut igitur periculosum est multitudini, si princeps voluptates, & divitias quaerat pro praemio, (2) ne rapitor, & contumeliosus fiat; ita periculosum est cum detinetur gloriae praemio, ne praesumptuosus, & simulator existat.

Sed quantum ex dictorum sapientium intentione apparet, non est ratio honorem, & gloriam pro praemio principi decreverunt tamquam ad hoc principaliter ferri debeat boni Regis intentio; sed quia tolerabilis est, si gloriam quaerit, quam si pecuniam cupiat, vel voluptatem sequatur. Hoc enim vitium virtuti propinquum est, cum gloria, quam homines cupiunt, ut ait Augustinus, nihil aliud sit quam iudicium hominum bene de hominibus opinionantium. Cupido enim gloriae aliquid habet virtutis vestigium, dum saltem bonorum approbationem quaerit, & eis displicere recusat. Paucis igitur ad veram virtutem pervenientibus tolerabilis videtur, si praefatur ad regimen qui vel iudicium hominum metuens, a malis manifestis retrahitur. Qui enim gloriam cupit, aut vera via per virtutis opera nititur, ut ab hominibus approbetur, vel saltem dolis ad hoc contendit, atque fallaciis. At qui dominari desiderat, si cupiditate gloriae carens non timeat bene iudicantibus displicere, per appetissima scelera quaerit plerumque obtinere quod diligit: unde bestias superat sive credulitatis, sive luxuria vitii, sicut in Nerone Caesare pater: cuius, ut Augustinus dicit, tanta luxuria fuit ut nihil putaretur ab eo virile metuendum; tanta crudelitas, ut nihil molle habere putaretur. Hoc autem satis exprimitur per id quod Aristoteles de magnanimo in Ethicis dicit, quod non quaerit honorem, & gloriam quasi aliquid magnum, quod sit virtutis sufficiens praemium, sed nihil ultra hoc ab hominibus exigit. Hoc enim inter omnia terrena videretur esse praecipuum ut homini ab hominibus testimonium de virtute reddatur.

CAPUT VIII.

Hic declarat sanctus Doctor, qualis est verus finis Regis, qui movere ipsum debet ad bene regendum.

Quoniam ergo mundanus honor, & hominum gloriae regie sollicitudinibus non est sufficiens praemium, inquiturandum restat, quale sit eisdem sufficiens. Est autem conveniens ut Rex praemium expectet a Deo. Minister enim pro suo ministerio praemium spectat a domino. Rex autem populum gubernando minister Dei est, dicente Apostolo Rom. xlii. 1. & 4. quod omnis potestas a Domino Deo est, & quod est *Dei minister, vindex in iram*

*ei qui male agit: & in Lib. Sap. Reges, Dei esse ministri describuntur. Debent igitur Reges pro suo regimine praemium expectare a Deo. Remunerat autem Deus pro suo ministerio Reges interdum temporalibus bonis; sed talia praemia sunt bonis malisque communia: unde Dominus Ezech. xxix. 18. Nabuchodonosor Rex Babylonis servit: fecit exercitum suum servitute magna adversus Tyrum; & merces non est reddita ei, nec exercitui ejus de Tyro non servitute qua potestas, secundum Apostolum, Dei minister est, vindex in iram ei qui male agit: & postea de praemio subdit: Propierea haec dicit Dominus Deus: Ecce ego dabo Nabuchodonosor Regem Babylonis in terra Aegypti: & diripiet spolia ejus, & erit merces exercitus ejus. Si ergo Reges iniquos contra Dei hostes pugnares, licet non intentione serviendi Deo, sed sua odia, & cupiditates exequendi, tanta mercede Dominus remunerat ut de hostibus victoriam tribuat, regna subiciat, & spolia diripiendi proponat; quid facit bonis Regibus, qui pia intentione Dei populum regunt, & hostes impugnant? Non quidem terrenam, sed aeternam mercedem esse promittit, nec in alio quam in se ipso, dicente Petro pastoribus populi Dei I. Pet. v. 2. *Pascite qui in vobis est gregem Domini... & cum venerit Princeps pastorum, id est Rex regum Christus, percipietis immarcescibilem gloriae coronam: de qua dicit Isai. xxviii. 5. Brit Dominus sertum exultationis, & diadema gloriae populo suo.* Hoc autem ratione manifestatur. Est enim meritibus omnium ratione merentium inditum, virtutis praemium beatitudinem esse. Virtus enim uniuscujusque rei describitur quae bonum facit habentem, & opus ejus bonum reddit. Ad hoc autem quisque bene operando nititur pervenire quod est maxime desiderio inditum. Hoc autem est esse felicem, quod nullus potest non velle. Hoc igitur praemium virtutis convenienter expectatur, quod hominem beatum facit. Si autem bene operari virtutis est opus. Regis autem opus est bene regere subditos; hoc enim erit praemium Regis quod eum faciat esse beatum. Quid autem hoc sit, hinc considerandum est. Beatitudinem quidem dicimus ultimum desideriorum finem. Neque enim desiderii motus usque in infinitum procedit; esset enim inane naturale desiderium, cum infinita pertransiri non possint. Cum autem desiderium intellectualis naturae sit universalis boni, hoc solum bonum vere beatum facere poterit quod adepto nullum bonum restat quod amplius desiderari possit: unde & beatitudo dicitur bonum perfectum, quasi omnia desiderabilia in se comprehensum. Tale autem non est aliquid bonum terrenum; nam qui divitias habent, amplius habere desiderant; & simile patet in ceteris. Et si ampliora non quaerunt, desiderant tamen ut ea permanent, vel alia in locum eorum succedant: nihil enim permanens invenitur in rebus terrenis. Nihil igitur terrenum est quod quietare desiderium possit. Neque igitur terrenum aliquid beatum facere potest, ut possit esse Regis conveniens praemium.*

Adhuc. Cujuslibet rei finalis perfectio, & bonum completum ab aliquo superiore dependet: quia & ipsa corporalia meliora redduntur ex adjectione meliorum, pejora vero, si deterioribus misceantur: si enim argenteo misceatur aurum, argentum fit melius, quod ex plumbi admixtione impurum efficitur. Constat autem terrena omnia esse infra mentem humanam; beatitudo autem est hominis finalis perfectio

(1) Al. falso. (2) Al. ut rapitor.

to, & bonum completum, ad quos omnes pervenire desiderant. Nihil igitur terrenum est quod hominem possit beatum facere. Nec igitur terrenum aliquid est primum Regis sufficiens. Non enim, ut Augustinus dicit (de civit. Dei Lib. V. cap. xxiv.) Christianos Principes (1) ideo felices dicimus, quia divitius imperarunt, vel Imperatores filios morte placida reliquerunt, vel hostes reipublice (2) dimiserunt, vel civibus adversum se insurgentes & cavere, & opprimere poterunt. Sed felices eos dicimus, si iuste imperant. Si malum cupiditatibus potius quam gentibus quibuslibet imperare; si omnia faciunt non propter ardorem inanis glorie, sed propter charitatem felicitatis aeternae. Tales Imperatores Christianos felices dicimus interim spe, postea re ipsa futuros, cum id quod expectamus advenit. Sed nec aliquid aliud creatum est quod beatum hominem faciat, & possit Regi decerni pro premio. Tendit enim unusquisque rei desiderium in suum principium, à quo esse (3) suum causatur. Causa vero mentis humanae non est aliud quam Deus, qui eam ad suam imaginem facit. Solutus igitur Deus est qui hominis desiderium quietate potest, & facere hominem beatum, & esse Regi conveniens primum.

Amplius. Mens humana universalis boni cognoscitiva est per intellectum, & desiderativa per voluntatem. Bonum autem universale non invenitur nisi in Deo. Nihil ergo est quod possit hominem beatum facere, eius implendo desiderium, nisi Deus, de quo dicitur in Ps. cxi. 5. Qui replet in bonis desiderium tuum. In hoc ergo Rex suum primum statuere debet. Hoc igitur considerans David Rex dicebat Ps. lxxvii. 24. Quid mihi est in caelo, & à te quid volui super terram? Cui questionis postea respondens, subiungit: Mihi autem adherere Deo bonum est, & ponere in Domino Deo spem meam. Ipse enim est qui dat salutem Regibus non solum temporalem, qua communitur salvat homines, & iumenta, sed etiam eam de qua per Isai. li. 6. dicit: Salus autem mea in sempiternum erit: qua homines salvat, eos ad aequalitatem Angelorum perducens.

Sic igitur verificari potest quod Regis primum est honor, & gloria. Quis enim mundantur, & caducus honor huic honori similis esse potest, ut homo sit civis & domesticus Dei, & inter Dei filios computatus, & hereditatem regni caelestis assequatur cum Christo? Hic est honor quem concupiscens, & admirans Rex David dicebat Psal. cxxxviii. 17. Nihil honorati sunt amici tui, Deus. Quae insuper humanae laudis gloria huic comparari potest, quam non fallax blandientium lingua, non decepta hominum opinio profert, sed ex interioris conscientiae testimonio producitur, & Dei testimonio confirmatur, qui suis confessoribus reprobantur quod confiteatur eos in gloria Patris coram Angelis Dei? Qui autem hanc gloriam querunt, eam inveniunt, & quam non querunt gloriam hominum, consequuntur exemplo Salomonis, qui non solum sapientiam, quam quaesivit, accepit à Domino, sed factus est super Reges alios gloriosus.

(1) Verba ideo felices dicimus supplēvimus ex Augustino. (2) Al. dimiserunt. (3) Al. suum principium causatur. (4) Al. sequitur. (5) An legendum primum?

CAPUT IX.

Hic declarat sanctus Doctor, quod primum Regum, & Principum tenet supremum gradum in beatitudine, caelesti: & hoc multis rationibus ostenditur, & exemplis.

Considerandum autem restat ulterius, quod & eminentem obtineat caelestis beatitudinis gradum, qui officium regium digne, & laudabiliter exequantur. Si enim beatitudo virtutis est primum, consequens est ut majori virtuti major gradus beatitudinis debeatur. Est autem praecipua virtus qua homo aliquis non solum se ipsum, sed etiam alios dirigere potest; & tanto magis, quanto plurimum est regitiva: quia & secundum virtutem corporalem tanto aliquis virtuosior reputatur, quanto plures vincere potest, aut pondera plura levare. Sic igitur major virtus requiritur ad regendum domesticam familiam quam ad regendum se ipsum, multoque major ad regimen civitatis, & regni. Est igitur excellentis virtutis bene regium officium exercere. Debetur igitur ei excellens in beatitudine primum.

Adhuc in omnibus artibus, & potentis laudabiliores sunt qui alios bene regunt, quam qui secundum alienam directionem bene se habent. In speculativo enim majus est veritatem aliis docendo tradere, quam quod ab aliis docetur, capere posse: in artificio etiam majus aestimatur, majorique conducitur pretio architecto qui edificium disponit, quam artifice qui secundum ejus dispositionem manualiter operatur: & in rebus bellicis majorem gloriam de victoria (4) consequitur prudentia ducis quam militis fortitudo. Sic autem se habet rector multitudinis in his quae à singulis secundum virtutem sunt agenda, sicut doctor in discipulis, & architector in edificiis, & dux in bellis. Est igitur Rex majori (5) pretio dignus, si bene subiectos gubernaverit, quam aliquis subditorum, si sub Rege bene se habuerit.

Amplius. Si virtutis est ut per eam opus hominis bonum reddatur, majoris virtutis esse videtur quod majus bonum per eam aliquis operetur. Majus autem & divinius est bonum multitudinis quam bonum unius: unde interdum malum unius sustinetur, si in bonum multitudinis cedat, sicut occidit latro, ut pax multitudini detur: & ipse Deus mala esse in mundo non sineret, nisi ex eis bona eliceret ad utilitatem, & pulchritudinem universi. Pertinet autem ad Regis officium, ut bonum multitudinis studioso procurer. Majus igitur primum debetur Regi pro bono regimine quam subdito pro bona actione.

Hoc autem manifestus fiet, si quis magis in speciali consideret. Laudatur enim ab hominibus quavis privata persona, & ei à Deo computatur in primum, si egenti subveniat, si discordes pacificet, si oppressum à potentiore eripiat, denique si alicui qualitercumque opem, vel consilium conferat ad salutem. Quanto igitur magis laudandus est ab hominibus, & praemiandus à Deo, qui totam provinciam facit pace gaudere, violentias cohibet, justitiam servat, & disponit quid sit agendum ab hominibus, suis legibus, & praecipis? Hinc etiam magnitudo regiae virtutis apparet quod praecipue Dei similitudinem gerit, dum agit in regno quod Deus in mundo: unde & in Exod. xxii. iudices multitudinis, dii vocabantur.

bantur. Tanto autem est aliquid Deo acceptius, quanto magis ad ejus imitationem accedit: unde & Apostolus monet Ephes. v. 1. Estote imitatores Dei sicut filii charissimi. Sed si secundum Sapientis sententiam, omne animal diligit simile sibi, secundum quod cause aliquid similitudinem habent causati; consequens igitur est bonos Reges Deo esse acceptissimos, & ab eo maxime praemiandos. Simul etiam, ut Gregorii verbis utar, quid est tempestas maris nisi tempestas mentis? Quieto autem mari recte navem etiam imperator dirigit, turbato autem mari tempestatis fluctibus etiam perit nauta confunditur: unde & plerumque in occupatione regiminis ipse quoque boni operis usus perditur, qui in tranquillitate tenebatur. Valde enim difficile est, si, ut Augustinus dicit, inter linguas sublimantium, & honorantium, & obsequia nimis humiliter salutantium non extolluntur, sed se homines esse meminerint. Et in Eccli. xxxi. 8. dicitur: Beatus (1) vir... qui post aurum non abit, nec speravit in pecunia thesaurus: qui potuit impune transgredi, & non est transgressus; & facere mala, & non fecit. Ex quo quasi in virtutis opere probatus invenitur fidelis. Unde secundum Biantis proverbium, principatus virum ostendit. Multi enim ad principatus culmen pervenientes, à virtute deficiunt, qui dum in statu essent infimo, virtuosos videbantur. Ipsa igitur difficultas, quae principibus imminet ad bene agendum, eos facit majori premio dignos; & si aliquando per infirmitatem peccaverint, apud homines excusabiliores redduntur, & facilius à Deo veniam promerentur; si tamen, ut Augustinus ait, pro suis peccatis humilitatis, & miserationis, & orationis sacrificium Deo suo vero immolari non negligunt. In cuius rei exemplum de Achab Rege Israel, qui multum peccaverat, Dominus ad Heliam dixit (III. Reg. xxi. 29.) Quia humilitatus est mei causa, non inducam hoc malum in diebus suis.

Non solum autem ratione ostenditur, quod Regibus excellens primum debeatur, sed etiam auctoritate divina firmatur. Dicitur enim in Zach. xii. quod in illa beatitudinis die qua erit Dominus protector habitantibus in Hierosaleme, id est in visione pacis aeternae, aliorum domus erunt sicut domus David, quia scilicet omnes Reges erunt, & regnabunt cum Christo, sicut membra cum capite. Sed domus David erit sicut domus Dei: quia sicut regendo fideliter Dei officium gessit in populo, ita in premio Deo propinquus erit, & inharebit. Hoc etiam fuit apud gentiles aliquid somnium, dum civitatum rectores, atque servatores in deos transformari putabant.

CAPUT X.

Quod Rex & princeps studere debet ad bonum regimen propter bonum sub ipsius, & utile quod inde sequitur; cujus contrarium sequitur regimentum tyrannicum.

CUM Regibus tam grande in caelesti beatitudine primum proponatur, si bene in regendo se habuerint, diligenti cura se ipsos observare debent, ne in tyrannidem convertantur. Nihil enim eis acceptabilius esse debet quam quod ex honore regio, quo sublimantur in terris, in caelestis regni gloriam transferant. Errant vero tyranni, qui propter quaedam terrena commoda justitiam deserunt, qui tanto privantur premio, quod adipisci poterant iuste regendo. Quam autem stultum sit pro hujusmodi parvis, &

temporalibus bonis maxima, & sempiterna perdere bona, nullus nisi stultus, aut infidelis ignorat. Ad dendum est etiam, quod haec temporalia commoda, propter quae tyranni justitiam deserunt, magis ad lucrum proveniunt Regibus, dum justitiam servant. Primo namque inrer mundana omnia nihil est quod amicitiae dignae praefereundum videatur. Ipsa namque est quae virtuosus in unum conciliat, virtutem conservat, atque promovet. Ipsa est qua omnes indigent in quibuscumque negotiis peragendis: quae nec prosperis importune se ingerit, nec deserit in adversis. Ipsa est quae maximas delectationes affert, intantum ut quaecumque delectabilia in aedium sine amicis verentur. Quae tamen autem aspera, facilia, & prope nulla facit amor: nec est alicujus tyranni tanta crudelitas ut amicitia non delectetur. Dionysius enim quondam Syracusanorum tyrannus cum duorum amicorum, qui Damon, & Pythias dicebantur, alterum occidere vellet, is qui occidendus erat, inducias impetravit ut domum profectus res suas ordinaret; alter vero amicum sese tyranno obsidem pro ejus reditu dedit. Appropinquantem autem promisso die, nec illa redeunte, unusquisque fidei suorum stultitiae arguebat. At ille nihil se memere de amicitia constanti praedicebat. Eadem autem hora qua fuerat occidendus, rediit. Admirans autem amborum animam tyrannus, supplicium propter fidem amicitiae remisit, insuper rogans ut eum tertium reciperent in amicitiae gradu. Hoc autem amicitiae bonum quamvis desiderent tyranni, consequi tamen non possunt. Dum enim commune bonum non querunt, sed proprium, fit parva, vel nulla communio eorum ad subditos. Onnis autem amicitia super aliqua communione firmatur. Eos enim qui conveniunt vel per naturae originem, vel per morum similitudinem, vel per cujuscumque societatis communionem, videmus amicitia conjungi. Parva igitur, vel potius nulla est amicitia tyranni & subditi; simulque dum subditi per tyrannicam injustitiam opprimuntur, & se amari non sentiunt, sed contemni, nequaquam amant. Nec habent tyranni unde de subditis conquerantur, si ab eis non diligantur, quia nec ipsi tales se ipsis exhibent, ut diligantur ab eis debeant. Sed boni Reges dum communi profectui studioso intendunt, & eorum studio subditi plura commoda se assequi sentiunt, diliguntur à plurimis, dum subditos se amare demonstrant; quia & hoc est majoris malitiae quam quod in multitudine cadat, ut odio habeantur amici, & benefactoribus rependantur malum pro bono. Et ex hoc amore provenit ut bonorum Regum regnum sit stabile, dum pro ipsis se subditi quibuscumque periculis exponere non recusant. Cujus exemplum in Julio Caesare apparet, de quo Suetonius refert, quod milites suos usque adeo diligebat, ut audita quorundam caede capillos, & barbam ante non dempsit quam vindicasset; quibus rebus devotissimos sibi, & sirenissimos milites reddidit; ita quod plerique eorum capti, concessam sibi sub ea conditione vitam, si militate adversus Caesarem vellent, recusarent. Octavianus etiam Augustus, qui modestissime imperio usus est, intantum diligebatur à subditis, ut plerique morientes, victimas quas devoverant, immolari mandarent, quia cum supersitum reliquissent. Non est ergo facile ut Principis perturbatione dominium, quem tanto consensu populus amat, propter quod Salomon dicit Prov. xxix. 14. Rex qui judicat in iustitia pauperes, thronus ejus in aeternum firmabitur. Tyrannorum vero dominium diuturnum esse

(1) Vulgata dives: & mox in pecunia, & thesauris.

tyranni potest, cum sit multitudini odiosum. Non potest enim diu conservari quod votis multorum repugnat. Vix enim a quoquam præsens vita transigitur quin aliquas adversitates patiarur. Adversitatis autem tempore occasio deesse non potest contra tyrannum insurgendi, & ubi adsit occasio, non deerit ex multis vel unus qui occasione non utatur. Insurgentem autem populum votive prosequitur: nec de facili carebit effectu quod cum favore multitudinis ardentatur. Vix ergo potest contingere quod tyranni dominium proreundatur in longum.

Hoc etiam manifeste patet, si quis consideret unde tyranni dominium conservatur. Non enim conservatur amore, cum parva, vel nulla sit amicitia subiectæ multitudinis ad tyrannum. Ut præhabitis patet. De subditorum autem fide tyrannis confidendum non est. Non enim invenitur tanta virtus in multis, ut fidelitatis virtute repellantur, ne indebita servitatis jugum, si possint, excutiant. Fortassis autem nec fidelitatis contrarium reputabitur secundum opinionem multorum, si tyrannicæ nequitie qualitercumque obvium. Resat ergo ut solo timore tyranni regimen sustentetur: unde & timere se à subditis tota intentione procurant. Timor autem est debile fundamentum: nam qui timore subduntur, si occurrat occasio qua possint impunitatem sperare, contra presidentes insurgunt eo ardentius, quo magis contra voluntatem ex solo timore cohibebantur; sicut si aqua per violentiam includatur, cum aditum inveniit, impetuosius fluit. Sed nec ipse timor caret periculo, cum ex nimio timore desperatio in desperationem incidit. Salutis autem desperatio audacter ad quælibet attentanda præcipit. Non potest igitur tyranni dominium esse diuturnum.

Hoc etiam non minus exemplis quam rationibus apparet. Si quis enim antiquorum gesta, & modernorum eventus consideret, vix inveniet dominium tyranni alicujus diuturnum fuisse. Unde & Aristoteles in sua Politica multis tyrannis enumeratis, omnium demonstrat dominium brevi tempore fuisse finitum; quorum tamen aliqui diutius præfuerunt, quia non multum in tyrannide excedebant, sed quantum ad multa imitabantur regalem modestiam.

Adhuc autem hoc magis fit manifestum ex consideratione divini iudicii. Ut enim in Job. xxxiv. 30. dicitur, *regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi*. Nullus autem verus hypocrita dici potest quam qui Regis assumit officium, & exhibet se tyrannum. Nam hypocrita dicitur qui alterius representat personam, sicut in spectaculis fieri consuevit. Sic igitur Deus præfici permittit tyrannos ad puniendum subditorum peccata. Talis autem puniitio in Scripturis ira Dei consuevit nominari. Unde per Osee xiii. 11. Dominus dicit: *Dabo (1) vobis Regem in furore meo*. Intelix est autem Rex qui populo in furore Dei conceditur. Non enim exqui stabile potest esse dominium: quia non obliviscetur misereri Deus, nec continebit in ira sua misericordias suas: (Psal. lxxvi. 10.) quinimo per Joel. ii. 13. dicitur, *quod est patiens, & multa misericordias, & præstabilis super malitia*. Non igitur permittit Deus diu regnare tyrannos, sed post tempestatem per eos inductam populo, per eorum dejectionem tranquillitatem inducet. Unde Eccli. x. 17. dicitur: *Sedes diu superborum destruxit Deus, & sedere fecit mites pro eis*.

Experimento etiam magis apparet, quod Reges per justiam magis adipiscuntur divitias quam per rapinam

(1) Vulgata tibi.

tyranni. Quia enim dominium tyrannorum subiectæ multitudini displicet, ideo opus habent tyranni multos habere satellites, per quos contra subditos tute redantur, in quibus necesse est plura expendere quam à subditis rapiant. Regum autem dominium, quod subditis placet, omnes subditos pro satellitibus ad custodiam habet, in quibus expendere opus non est; sed interdum in necessitatibus plura Regibus sponte dant quam tyranni diripere possint; & sic impletur quod Salomon dicit Prover. xi. 24. *Alii, scilicet Reges, dividunt propria, beneficiando subiectis, & ditiores fiunt; alii, scilicet tyranni, rapiunt non sua, & semper in egestate sunt*. Similiter autem justo Dei contingit iudicio ut qui divitias injuste congregant, inutiliter eas dispergant, aut etiam juste auferantur ab eis. Ut enim Salomon dicit Eccli. v. 9. *avarus non implebitur pecunia; & qui amat pecunias, fructum non capiet ex eis*; quinimo, ut Proverb. xv. 27. dicitur, *conturbat domum suam qui seclatur avaritiam*. Regibus vero qui iustitiam querunt, divitiae adduntur à Deo; sicut Salomon, qui dum sapientiam quaesivit ad faciendum iudicium, promissionem de abundantia divitiarum accepit.

De fama vero superfluum videtur dicere. Quis enim dubitet bonos Reges non solum in vita, sed magis post mortem quodammodo laudibus hominum vivere, & in desiderio haberi; malorum vero nomen aut statim deficere, velsi excellentem in malitia fuerint, eum detestatione eorum rememorari? Unde Salomon dicit Proverb. x. 7. *Memoria iusti cum laudibus: nomen autem impiorum putrescet*: quia vel deficit, vel remanet cum fetore.

CAPUT XI.

Quod bona etiam munditia, ut sunt divitiæ, potestas, honor, & fama magis proventum Regibus quam tyrannis: & de malis que incurrit tyranni etiam in hac vita.

EX his ergo manifestum est quod stabilitas potestatis, divitiæ, honor, & fama magis Regibus quam tyrannis ad votum proveniunt; propter que tamen indebite adispicenda declinat in tyrannidem Princeps. Nullus enim à iustitia declinat nisi cupiditate alicujus commodi tractus. Privat in insuper tyrannus excellentissima beatitudine, que Regibus debetur pro premio; & quod est gravius, maximum tormentum sibi acquirit in penis. Si enim qui unum hominem spoliat, vel in servitute redigit, vel occidit, maximam penam meretur, quantum quidem ad iudicium hominum mortem, quantum vero ad iudicium Dei damnationem æternam; quanto magis putandum est tyrannum deteriora mereri supplicia, qui undique ab omnibus rapit, contra omnium libertatem laborat, pro libito voluntatis suæ quoscumque interficit? Tales insuper raro penitent; venio inflati superbie, merito peccatorum à Deo deserit, & adulationibus hominum delibuti, rarius digne satisfacere possunt. Quando enim restituent omnia que præter iustitiam debitum abstulerunt? Ad que tamen restituenda nullus dubitat eos teneri. Quando recompensabunt eis quos oppresserunt, & injuste qualitercumque leserunt? Abjicitur autem ad eorum impimentiam, quod omnia sibi licita æstimant que impune sine resistantia facere poterunt; unde non solum emendare non satagunt que male fecerunt, sed sua consue-

sit regimen, sed per instinctum naturæ inditum à summo regente, qui est actor naturæ. Hoc igitur officium Rex se suscepisse cognoscat, ut sit in regno sicut in corpore anima, & sicut Deus in mundo. Quæ si diligenter recogitet, ex altero iustitiæ in eo zælus accenditur, dum considerat ad hoc se positum ut loco Dei iudicium regno exerceat; ex altero vero mansuetudinibus, & clementiæ lenitatem acquirit, dum reputat singulos qui sub iustitiæ regimini, sicut propria membra

CAPUT XIII.

Assumit ex hac similitudine modum regiminis, ut sicut Deus unamquamque rem distinguit quodam ordine, & propria operatione, & loco, ita Rex subditos suos in regno: & eodem modo de anima.

OPortet igitur considerare, quid Deus in mundo faciat: sic enim manifestum est quid imminet Regi faciendum. Sunt autem universaliter consideranda duo opera Dei in mundo: unum quo mundum instituit; alterum quo mundum institutum gubernat. Hæc etiam duo opera anima habet in corpore. Nam primo quidem virtutis animæ informatur corpus, deinde vero per animam corpus regitur, & movetur. Horum autem secundum quidem magis proprie pertinet ad Regis officium; unde ad omnes Reges pertinet gubernatio, & à gubernationis regimine Regis nomen accipitur. Primum autem opus non omnibus Regibus convenit: non enim omnes regnum, aut civitatem instituit, in quo regnant; sed regno, ac civitati jam institutis regiminis curam impendunt. Est autem considerandum, quod nisi præcessisset qui institueret civitatem, aut regnum, locum non haberet gubernatio regni. Sub Regis enim officio comprehenditur etiam institutio civitatis, & regni: nonnulli enim civitates instituerunt, in quibus regnarent, ut Ninus Ninivem, & Romulus Romam. Similiter etiam ad gubernationis officium pertinet ut gubernata conservet, ac eis utatur ad quod sunt constituta. Non igitur gubernationis officium plene cognosci poterit, si institutionis ratio ignoretur. Ratio autem institutionis regni ab exemplo institutionis mundi sumenda est: in quo primo consideratur ipsarum rerum productio, deinde partium mundi ordinata distinctio. Uterius autem singulis mundi partibus diversæ rerum species distribute videntur, ut stelle cæleste, volucres aeri, pisces aquæ, animalia terræ: deinde singulis ea quibus indigent, abundantur divinitus provisæ videntur. Hanc autem institutionis rationem Moyses subtiliter, & diligenter expressit. Primo enim rerum productionem proponit dicens: *In principio creavit Deus cælum, & terram*. Deinde secundum ordinem convenientem omnia divinitus distincta esse denuntiat, videlicet diem à nocte, à superioribus inferiora, mare ab arida. Hinc cælum luminaribus, avibus aërem, mare piscibus, animalibus terram ornatam referri: ultimo assignatum hominibus terræ, animalitumque dominium. Usum vero plantarum tam ipsis, quam animalibus cæteris ex providentia divina denuntiat. Institutor autem civitatis, & regni de novo producere homines, & loca ad inhabitandum, & cætera vitæ subsidia non potest; sed necesse habet his uti quæ in natura præexistunt; sicut etiam cæteræ artes operationis suæ materiam à natura accipiunt, ut fabri ferrum, ædificator ligna, & lapides in artibus usum assumunt.

Ne-

tudine pro auctoritate utentes, peccandi audaciam transmittunt ad posterum; & sic non solum suorum facinorum apud Deum rei tenentur, sed etiam eorum quibus apud Deum peccandi occasione reliquerunt. Aggravatur etiam eorum peccatum ex dignitate suscepti officii. Sicut enim terrenus Rex gravius punit suos ministros, si invenit eos sibi contrarios; ita Deus magis punit eos quos sui regiminis executores, & ministros facit, si nequiter agant. De iudicium in amaritudinem converteutes. Unde & in Libro Sapientie vi. 5. ad Reges iniquos dicitur: *Quoniam cum essetis ministri regni illius, non recte iudicatis, neque custoditis legem (1) iustitiæ, nec secundum voluntatem Dei ambulastis; horrenda, & cito apparebit vobis, quoniam iudicium durissimum (2) his qui præsumt, fiet. Ex quo enim conceditur misericordia, potentes autem poterit tormenta patiuntur*. Et Nabuchodonosor per Isai. xiv. 15. dicitur: *Ad inferum detraheris in profundum lacu. Qui te viderint, ad te inclinabuntur, teque prospicient quasi profundius in penis submersum*. Si igitur Regibus abundant temporalia bona, & proveniunt, & excellens beatitudinis gradus præparatur à Deo; tyranni autem à temporalibus bonis que cupiunt, plerumque frustrantur, multis insuper periculis subjacentes, & quod est amplius, bonis æternis privantur, ad penas gravissimas reservati: vehementer studentur est his qui regendi officium suscipiunt, ut Reges se subditis præbent, non tyrannos. De Rege autem quid sit, & quod expedit multitudini Regem habere; adhuc autem quod præsidii expedit se Regem multitudini exhibere subiectæ, non tyrannum: tanta à nobis dicta sint.

CAPUT XII.

Procedit ad ostendendum Regis officium, ubi secundum viam naturæ ostendit Regem esse in regno sicut anima est in corpore, & sicut Deus est in mundo.

CONsequens autem ex dictis est considerare, quod sit Regis officium, & qualem oportet esse Regem. Quia vero ea que sunt secundum naturam, ex quibus accipiuntur ad secundum rationem operari possimus; optinuum videtur Regis officium à forma regiminis naturalis assumere. Invenitur autem in rerum natura regimen & universale, & particulare. Universale quidem, secundum quod omnia sub Dei regimine continentur, qui sui providentia universa gubernat. Particulare autem regimen maxime quidem divino regimini simile est, quod invenitur in homine: qui ob hoc minor mundus appellatur, quia in eo invenitur forma universalis regiminis. Nam sicut universa creatura corporea, & omnes spirituales virtutes sub divino regimine continentur; sic & corporis membra, & cæteræ vires animæ à ratione reguntur, & sic quodammodo se habet ratio in homine, sicut Deus in mundo. Sed quia, sicut supra ostendimus, homo est animal naturaliter sociale, in multitudine vivens; similitudo divini regiminis invenitur in homine non solum quantum ad hoc quod per rationem regitur unus homo, sed etiam quantum ad hoc quod per rationem unus hominis regitur multitudo: quod maxime pertinet ad officium Regis, dum & in quibusdam animalibus que socialiter vivunt, quædam similitudo invenitur huius regiminis, sicut in apibus, in quibus, & reges esse dicuntur, non quod in eis per rationem

(1) Al. iustitiæ nostræ. (2) Al. in his.

Necesse est igitur instituti civitatis, & regni primum quidem congruum locum eligere qui salubritate habitatores conservet, ubertate ad victum sufficiat, amoenitate delectet, munitione ab hostibus tutos reddat. Quod si aliquid de dicta opportunitate deficiat, tanto locus erit convenientior, quanto plura, vel magis necessaria de prædictis habuerit. Deinde necesse est ut locum electum instituti civitatis, aut regni distinguat secundum existentiam eorum quæ perfectio civitatis, aut regni requirit: puta, si regnum instituendum sit, oportet providere quis locus aptus sit urbibus constituendis, quis villis, quis castris; ubi constituenda sint studia literarum, ubi exercitia militum, ubi negotiorum conventus; & sic de aliis quæ perfectio regni requirit. Si autem institutioni civitatis opera detur, providere oportet quis locus sit sacris, quis juri reddendo, quis artificibus singulis deputandus. Ulterius autem oportet homines congregare, qui sunt congruis locis secundum sua officia deputandi. Demum vero providendum est ut singulis necessaria suppetant secundum uniuscujusque constitutionem, & statum: aliter enim nequam possit regnum, vel civitas commanere.

Hæc igitur sunt, ut summarie dicatur, quæ ad Regis officium pertinent in institutione civitatis, aut regni, ex similitudine institutionis mundi assumpta.

CAPUT XIV.

Quis modus gubernandi competat Regi, quia secundum modum gubernationis divoæ: qui quidem modus gubernandi à gubernatione navis sumpsit initium: ubi et ponitur comparatio sacerdotalis domini, & regalis.

Sicut autem institutio civitatis, aut regni ex forma institutionis mundi convenienter accipitur; sic & gubernationis ratio ex gubernatione sumenda est. Est tamen præconsiderandum, quod gubernare est id quod gubernatur, convenienter ad debitum finem perducere. Sic etiam navis gubernari dicitur, dum per nautæ industriam recto itinere ad portum illam perducitur. Si igitur aliquid ad finem extra se ordinetur, ut navis ad portum; ad gubernatoris officium pertinebit non solum ut rem in se conservet illam, sed quod ulterius ad finem perducatur. Si vero aliquid esset cuius finis non esset extra ipsum, ad hoc solum intenderet gubernatoris intentio ut rem illam in sua perfectione conservaret illam. Et quamvis nihil tale invenitur in rebus post ipsum Deum, qui est omnibus finis; erga id tamen quod ad extrinsecum ordinatur, multipliciter cura impeditur à diversis. Nam forte alius erit qui curam gerit ut res in suo esse conservetur; alius autem, ut ad ulteriorem perfectionem perveniat; ut in ipsa navi, unde gubernationis ratio assumitur, manifeste apparet. Faber enim lingnarius curam habet restaurandi, si quid collapsum fuerit in navi, sed nauta sollicitudinem gerit ut navem perducatur ad portum: sic etiam contingit in homine. Nam medicus curam gerit ut vita hominis conservetur in sanitate; æconomus, ut suppetant necessaria vite; doctor autem curam gerit ut veritatem cognoscat; institutor autem mortum, ut secundum rationem vivat. Quod si homo non ordinaretur ad aliud exterius bonum, sufficienter homini cura prædicatæ. Sed est quoddam bonum extraneum homini, quamdiu mortaliter vivit, scilicet ultima beatitudo, quæ in fruitione Dei expectatur post mortem: quia, ut Apostolus ait II. ad Corinth. v. 6. *quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino.* Unde homo christianus, cui

beatitudo illa est per Christi sanguinem acquisita, & qui pro ea assequenda Spiritus Sancti arham accepit, indiget alia spiritali cura, per quam dirigatur ad portum salutis æternæ. Hæc autem cura per ministros Ecclesiæ Christi fidelibus exhibetur. Idem autem oportet esse iudicium de fine totius multitudinis, & unitus. Si igitur finis hominis esset bonum quoddam, quæ in ipso existens, & regenda multitudinis finis ultimus esset similiter ut tale bonum multitudo acquireret, & in eo permaneret. Et si quidem talis ultimus sive unitus hominis, sive multitudinis finis esset corporalis, vita, & sanitas corporis; medici esset officium. Si autem ultimus finis esset divitiarum affluentia, æconomus rex quidam multitudinis esset. Si vero bonum cognoscenda veritatis tale quod esset ad quod posset multitudo perirringere, rex haberet doctoris officium. Viderat autem ultimus finis esse multitudinis congregatæ, vivere secundum virtutem. Ad hoc enim homines congregantur ut simul bene vivant, quod consequi non posset unusquisque singulariter vivens. Bona autem vita est secundum virtutem. Virtuosa igitur vita est congregatio humana finis. Hujus autem signum est quod hi soli partes sint multitudinis congregatæ qui sibi invicem communicant in bene vivendo; si enim propter solum vivere homines convenirent; animalia, & servi essent pars aliqua congregatio civilis. Si vero propter acquirendas divitias, omnes simul negotiantes ad unam civitatem pertinerent; sicut videmus eos solos sub una multitudine computari qui sub eisdem legibus, & eodem regimine diriguntur ad bene vivendum. Sed quia homo vivendo secundum virtutem ad ulteriorem finem ordinatur, qui consistit in fruitione divina, ut supra jam diximus; oportet eundem finem esse multitudinis humanæ qui est hominis unitus. Non est ergo ultimus finis multitudinis congregatæ vivere secundum virtutem, sed per ver virtuosam vitam pervenire ad fruitionem divinam. Si quidem autem ad hunc finem perveniri posset virtute humane nature, necesse esset ut ad officium Regis pertineret dirigere homines in hunc finem. Hunc enim debet Regem supponimus cui summa regiminis in rebus humanis committitur. Tanto autem est regimen sublimius, quanto ad finem ulteriorem ordinatur. Semper enim invenitur ille ad quem pertinet ultimus finis imperare operantibus ea quæ ad finem ultimum ordinantur; sicut gubernator, ad quem pertinet navigationem disponere, imperat ei qui navem constituit, qualem navem navigationi aptam facere debeat; civilis autem qui utitur armis, imperat fabro qualia arma fabricet. Sed quia finem fruitionis divinæ non consequitur homo per virtutem humanam, sed virtute divina, juxta illud Apostoli Rom. vi. 23. *Gratia Dei, vita æterna*; perducere ad illum finem non humani erit, sed divini regiminis. Ad illum igitur Regem huiusmodi regimen pertinet qui non est solum homo, sed etiam Deus, scilicet ad Dominum nostrum Jesum Christum, qui homines filios Dei faciens in celestem gloriam introduxit. Hoc igitur est regimen ei traditum quod non contumperit: propter quod non solum Sacerdos, sed Rex in Scripturis sacris nominatur, dicente Hierem. xxii. 5. *Regnabit Rex, & sapiens erit.* Unde ad eum regale sacerdotium derivatur: & quod est amplius, omnes Christi fideles, in quantum sunt membra ejus reges, & sacerdotes dicantur. Hujus ergo regni ministerium, ut à terrenis essent spiritualia distincta, non terrenis Regibus, sed sacerdotibus esse commissum, & præcipue summo Sacerdoti successori Petri, Christi vicario, Romano Pontifici: cui omnes Reges populi christiani oportet esse studiosos sicut ipsi Domino Jesu Christo. Sic enim ei ad quem finis ultimi cura pertinet, subdi debent illi ad quos pertinet cura antecedentium finium, & ejus imperio dirigi. Quia igitur sacerdotium gentium, & totus divinorum cultus erat propter temporalia bona conquirenda, quæ omnia ordinantur ad multitudinis bonum commune, cuius Regi cura incumbit; convenienter sacerdotes gentium Regibus subdebant. Sed & quia in veteri lege promittebantur bona terrena non à demonibus, sed à Deo vetero religioso populo exhibenda; inde & in lege veteri sacerdotes Regibus leguntur fuisse subiecti. Sed in nova lege est sacerdotium altius, per quod homines traduntur ad bona cælestia: unde in lege Christi Reges debent sacerdotibus esse subiecti. Propter quod mirabiliter ex divina providentia factum est ut in Romana urbe, quam Deus præviderat christiani populi principalem futuram, hic mos pullacim inolesceret, ut civitatum rectores sacerdotibus subjacerent. Sicut enim Valerius Maximus refert, *omnia post religionem ponenda semper nostra civitas duxit, vitam in quibus summa majestatis decus conspici voluit.* Quapropter non dubitaverunt sacris imperia servare, ita se humanarum rerum habitura regimen æstimantia, si divoæ bene potentia que constant fuerint famulara. Quia vero etiam futurum erat ut in Gallia christiani sacerdoti plurimum vigeret religio, divinitus est permittum ut etiam apud Gallos gentiles sacerdotes, quos Druidas nominabant, totius Galliæ vii diffunderent, ut refert Julius Cæsar in Libro quem de Bello Gallico scripsit.

CAPUT VX.

Quod sicut ad ultimum finem consequendum requiritur ut Rex subditos suos ad vivendum secundum virtutem disponat, ita ad fines medios, & ponuntur hic quæ sunt illa quæ ordinant ad bene vivendum, & quæ impediunt: & quod remedium Rex apponere debet circa dicta impedimenta.

Sicut autem ad vitam, quam in cælo speramus, beatam ordinatur sicut ad finem via quæ hic homines bene vivunt; ita ad bonum multitudinis ordinantur sicut ad finem quæcumque particularia bona per hominem procurantur, sive divitiæ, sive lucra, sive sanitas, sive facultas, vel eruditio. Si igitur ut dictum est, qui de ultimo fine curam habet, præesse debet his qui curam habent de ordinatis ad finem, & eos dirigere suo imperio; manifestum ex dictis fit, quod Rex sicut dominio & regimini quod administratur per sacerdotium officium, subdi debet, ita præesse debet omnibus humanis officiis, & ea imperio sui regiminis ordinare. Cuiusmque autem incumbit aliquid perficere quod ordinatur in aliud sicut in finem, hoc debet attendere ut suum opus sit congruum finis; sicut faber facit gladium ut pugna conveniat, & edificator sic debet domum disponere ut ad habitandum sit apta.

Quia igitur vite, quæ in præsentibus bene vivimus, finis est beatitudo celestis; ad Regis officium pertinet ea ratione vitam multitudinis subiectæ multitudinis bonum quod congruit ad celestem beatitudinem consequendam, ut scilicet ea præcipiat quæ ad celestem beatitudinem ducunt, & eorum contraria, secundum quod fuerit possibile, interdicit. Quæ autem sit ad veram beatitudinem via, & quæ sint impedimenta ejus, ex lege divina cognoscitur, cuius doctrina pertinet ad sacerdotum officium secundum illud Malachiæ 11. 7.

(1) *Al. ita bonum multitudinis ordinat sicut ad finem &c.* (2) *Al. Sacerdotum custodiunt.*

Labia (b) sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirunt de ore ejus. Et ideo in Deuter. xv. 18. Dominus præcipit: *Postquam sederit Rex in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis hujus in volumine, accipiens exemplar à sacerdote Levitico tribus, & habebit secum, legetque illud omnibus diebus vite sue, ut discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba, & cærentias ejus quæ in lege præcipia sunt.* Per legem igitur divinam edoctus, ad hoc præcipuum studium debet intendere, qualiter multitudo sibi subdita bene vivat: quod quidem studium in tria dividitur, ut primo quidem in subiecta multitudine bonam vitam instituat, secundo ut institutam conservet, tertio ut conservatam ad meliora promoveat.

Ad bonam autem vitam hominis vitam duo requiruntur: unum principale, quod est operatio secundum virtutem (virtus enim est quæ bene vivitur;) aliud vero secundarium, & quasi instrumentale, scilicet corporaliū bonorum sufficientia, quorum usus est necessarius ad actum virtutis. Ipsa tamen hominis unitas per naturam causatur, multitudinis autem unitas, quæ pax dicitur, per regem industriam esse procuranda. Sic igitur ad bonam vitam multitudinis instituendam tria requiruntur. Primo quidem ut multitudo in unitate pacis constituitur. Secundo ut multitudo vinculo pacis unita dirigitur ad bene agendum: sicut enim homo nihil bene agere potest nisi præsupposita suarum partium unitate; ita hominum multitudo pacis unitate carens, dum impugnat se ipsam, impeditur à bene agendo. Tertio vero requiritur ut per regem industriam necessariorum ad bene vivendum adsit sufficiens copia. Sic igitur bona vita per Regis officium in multitudine constituta, consequens est ut ad ejus conservationem intendat.

Sunt autem tria quibus bonum publicum permanere non sinitur. Quorum quidem unum ex à natura proveniens. Non enim bonum multitudinis ad unum tantum tempus institui debet, sed ut sit quodammodo perpetuum. Homines autem cum sint mortales, in perpetuum durare non possunt: nec dum vivunt, semper sunt in eodem vigore, quia multis variationibus humana vita subijcitur; & sic non sunt homines ad eadem officia peragenda æqualiter per rotam vitam idonei. Aliud autem impedimentum boni publici conservandi ab interiori proveniens, in perversitate voluntatum consistit, dum vel sunt desides ad ea peragenda quæ requirit respublica, vel insuper sunt paci multitudinis noxii, dum transgrediendo justitiam, aliorum pacem perturbant. Tertium autem impedimentum respublicæ conservandæ ab exteriori causatur, dum per incursum hostium pax dissolvitur, & interdum regnum, aut civitas funditus dissipatur. Igitur circa tria prædicta triplex cura imminet Regi. Primo quidem de successione hominum, & substitutione illorum qui diversis officiis præsent, ut sicut per divinum regimen in rebus corruptibilibus, quia semper eadem durare non possunt, proviſum est ut per generationem alia in locum aliorum succedant, ut vel sic conservetur integritas universi; ita per Regis studium conservetur subiectæ multitudinis bonum, dum sollicite curat qualiter alii in deficientium locum succedant. Secundo autem ut suis legibus, & præceptis, prænīs, & præmiis homines sibi subiectos ab iniquitate coerceat, & ad opera virtuosam inducat, exemplum à Deo accipiens, qui hominibus legem dedit, observantibus quidem mercedem, transgredientibus penas retribuens. Tertio imminet Regi cura ut mul-

multitudo sibi subiecta contra hostes tuta reddatur. Nihil enim prodesse interiora vitare pericula, si ab exterioribus defendi non possent.

Sic igitur bonæ multitudinis institutioni tertium restat ad Regis officium pertinens, ut sic de promotione sollicitus: quod fit dum in singulis quæ præmissa sunt; si quid inordinatum est, corrigere; si quid deest, supplere; si quid melius fieri potest, studet perficere. Unde & Apostolus I. Corinth. xii. fideles monet ut semper emulenter curam meliora.

Hæc igitur sunt quæ ad Regis officium pertinent, de quibus per singula diligentius tractare oportet.

DE REGIMINE PRINCIPUM LIBER II.

CAPUT I.

Qualiter ad Regem pertinet instituire civitatem, vel castra ad gloriam consequendam: & quod eligere debet ad hoc loca temperata; & quæ commoda ex hoc, regna consequantur, & quæ incommoda de contrario.

Primum igitur præcipue oportet exponere Regis officium ad institutionem civitatis aut regni. Nam sicut Vegetius dicit, potentissimæ nationes, & principes nominati nullam majorem potuerunt gloriam assequi quam aut fundare novas civitates, aut ab aliis conditas in nomen suum sub quadam amplificatione transferre: quod quidem documentis sacre Scripturæ concordat. Dicit enim Sapiens in Eccli. xl. 19. quod *edificatio civitatis confirmabit nomen*. Hodie namque nomen Romuli nesciretur, nisi quia condidit Roman. In institutione autem civitatis, aut regni, si copia detur, primo quidem est regio per Regem eligenda, quam temperatam esse oportet. Ex regionis enim temperie habitatores multa commoda consequuntur. Primo namque consequuntur homines ex temperie regionis incolumtatem corporis, & longitudinem vitæ. Cum enim sanitas in quadam temperie humorum consistat, in loco temperato conservabitur sanitas: simile namque suo simili conservatur. Si autem fuerit excessus caloris, vel frigoris, necesse est quod secundum qualitatem aeris corporis qualitas immutetur: unde quadam naturali industria animalia quædam tempore frigido ad calida loca se transferunt, rursum tempore calido loca frigida repetentes, ut ex contraria dispositione loci, temporis temperiem consequantur. Rursus, cum animal vivat per calidum, & humidum, si fuerit calor intensus, cito naturale humidum exsiccat, & deficit vita; sicut lucerna cito extinguitur, si humor infusus cito per ignis magnitudinem consumatur. Unde in quibusdam calidissimis Æthiopia regionibus homines ultra triginta annos non vivere perhibentur. In regionibus vero frigidis in excessu, naturale humidum de facili congelatur, & calor naturalis extinguitur. Deinde ad opportunitates bellorum, quibus tuta reddatur humana societas, regionis temperies plurimum valet. Nam, sicut Vegetius refert, omnes nationes quæ vicinæ sunt Soli, nimio calore siccatæ, amplius quidem sapere, sed

minus de sanguine habere dicuntur, ac propterea constantiam, atque fiduciam de propinquo pugnandi non habent, quia mecum vulnera qui modicum sanguinem se habere noverunt. E contra septentrionales populi remoti à Solis ardoribus inconsumptiores quidem, sed tamen largo sanguine redundantes, sunt ad bella promississimi. His qui temperatioribus habitant plagis, & copia sanguinis suppetit ad vulnorum, mortisque contemptum, nec prudentia deficit; quæ modestiam servet in castris, & non parum prodest uti in dimicatione consiliis. Demum temperata regio ad politicam vitam valet. Ut enim Aristoteles dicit in sua politica, quæ in frigidis locis habitant gentes, sunt quidem plene animositate, intellectu autem, & arte magis deficientes, propter quod liberæ perseverant magis; non vivunt autem politice, & vicinis propter imprudentiam principari non possunt. Quæ autem in calidis sunt, intellectivæ quidem sunt, & artificiosæ secundum animam, sine animositate autem: propter quod subiectæ quidem sunt, & subiectæ perseverant. Quæ autem in mediis locis habitant, utroque participant, propter quod & liberi perseverant, & maxime politice vivere possunt, & sciunt aliis principari. Est igitur eligenda regio temperata ad institutionem civitatis, vel regni.

CAPUT II.

Qualiter eligere debent Reges & Principes regiones ad civitates, vel castra instituenda, in quibus aer sit salubris: & ostendit in quo talis aer cognoscitur, & quibus signis.

Post electionem autem regionis, oportet civitati constituendæ idoneum locum eligere: in quo primo videtur aeris salubritas requirenda. Conversationi enim civili præjacet naturalis vita, quæ per salubritatem aeris servatur illæsa. Locus autem saluberrimus aeris, ut Vegetius tradit, excelsus non nebulosus, non pruinosus, regionesque cæli spectant neque æstuosas, neque frigidas, demum paladibus non vicinus. Eminentia quidem loci solet ad aeris salubritatem conferre, quia locus eminens ventorum perfilationibus patet, quibus redditur aer purus: vapores etiam qui virtute radii solaris resolvuntur à terra, & ab aquis, multiplicantur magis in convallibus, & in locis dimissis quam in altis: unde in locis altis aer subtilior invenitur. Hujusmodi autem subtilitas aeris, quæ ad liberam, & sinceram respirationem plurimum valet, impeditur per nebulas, & pruinas, quæ solent in locis multum humidis abundare: unde loca hujusmodi inveniantur salubritati esse contraria. Et quia loca paludosa nimia humiditate abundant, oportet locum construendæ urbi electum à paludibus esse remotum. Cum enim auræ matutine Sole oriente ad locum ipsum pervenient, & eis ortæ à paludibus nebulæ adjunguntur, flatus bestiarum palustrium venenatarum cum nebulis mixtos spargunt, & locum faciunt pestilentem. Si tamen mœnia constructa fuerint in paludibus quæ fuerint prope mare, spectentque ad septentrionem, vel circa, hæc paludes excelsiores fuerint quam litus marinum, rationabiliter videbuntur esse constructa. Fossis enim ductis exitus aquæ patebit ad litus, & mare tempestatis auctum in paludes reduciendo non permittit & animalia palustria nasci. Et si aliqua animalia de superioribus locis venerint, inconsueta sæsedine occiduntur. Oportet & locum urbi destinatum

ad

ad calorem, & frigus temperate disponi secundum aspectum ad plagas cæli diversas. Si enim mœnia maxime prope mare constituta spectabunt ad meridiem, non erunt salubria. Nam hujusmodi loca mane quidem erunt frigida, quia non respiciuntur à Sole, meridie vero erunt ferventia propter Solis respectum. Quæ autem ad occidentem spectant, orto Sole tepescant, vel etiam frigent, meridie calent, vespere fervent propter caloris conjunctivam, & Solis aspectum. Si vero ad orientem spectabunt, mane quidem propter Solis oppositionem directam temperatealescent; nec multum in meridie calor augetur, Sole non directe spectante ad locum, vespere vero totaliter radiis Solis aversis loca frigescent. Eademque, vel similis temperies erit, si ad aquilonem locum respiciat urbis, è converso est quod de meridiem respiciente est dictum. Experimento autem cognoscere possumus quod in majorem calorem minus salubriter aliquis transmutatur. Quæ enim à frigidis locis corpora traduntur in calida, non possunt durare, sed dissolvuntur, quia calor sugendo vaporum naturalis virtutes dissolvit: unde etiam in salubribus locis corpora æstate infirma redduntur. Quia vero ad corporum sanitatem convenientium ciborum usus requiritur, in hoc conferre oportet de loci salubritate qui consistenda urbi eligitur, ut ex conditione ciborum discernatur qui nascuntur in terra: quod quidem explorare solebant antiqui ex animalibus ibidem nutritis. Cum enim hominibus, aliisque animalibus commune sit uti ad nutrimentum his qui nascuntur in terra, consequens est ut si occisorum animalium viscera inveniantur bene valentia, quod homines etiam in loco eodem salubribus possint nutriti. Si vero animalium occisorum appareant morbida membra, rationabilis accipi potest quod nec hominibus illius loci habitatio sit salubris. Sicut autem aer temperatus, ita salubris aqua est requirenda. Ex his enim maxime dependet sanitas corporum, quæ sæpius in usum hominum assumuntur. Et de ea re quidem manifestum est quod quotidie ipsi aspirando introversum attrahimus usque ad ipsa vitalia: unde principaliter ejus salubritas ad incolumtatem corporum confert. Item quia inter ea quæ assumuntur per modum nutrimenti, aqua est quæ sæpius utitur tam in potibus, quam in cibis: ideo nihil est præter aeris puritatem magis pertinens ad loci sanitatem quam aquarum salubritas. Est & aliud signum, ex quo considerari potest loci salubritas, si videlicet hominum in loco commorantium facies bene colorate appareant, robusta corpora, & bene disposita membra, si pueri multi, & vivaces, si senes multi reperiantur ibidem. E converso, si facies hominum deformes appareant, debilia corpora, exinanita membra, vel morbida, si pauci, & morbidi pueri, & adhuc pauciores senes; dubitari non potest, solum esse mortiferum.

CAPUT III.

Qualiter necesse est talen civitatem construendam à Rege, habere copiam rerum victualium, quæ sine eis civitas esse perfecta non potest: & distinguit duplicem modum istius copie, primum tamen magis commendat.

Oportet autem ut locus construendæ urbi electus non solum talis sit qui salubritate habitatores conservet, sed uberata ad victum sufficiat. Non enim est possibile multitudinem hominum habitare

ubi victualium non suppetit copia. Unde, ut vult Philosophus, cum Xenocrates architector petissimus Alexandro Macedoni demonstraret in quadam monte civitatem egregie formæ construi posse, interrogasse fertur Alexander, si essent agri qui civitati possent frumentorum copiam ministrare. Quod cum defecere inveniret, respondit vituperandum esse, si quis in tali loco civitatem construeret. Sicut enim natus infans non potest ali sine nutritis lacte, nec ad incrementum perducatur; sic civitas sine ciborum abundantia frequentiam populi habere non potest. Duo tamen sunt modi quibus alicui civitati potest affluentia rerum suppetere. Unus, qui dictus est, propter regionis fertilitatem abunde omnia producentis quæ humane vitæ requirit necessitas. Alius autem per mercationis usum, ex quo ibidem necessaria vitæ ex diversis partibus adducantur. Primum autem modus convenientior esse manifeste convincitur. Tanto enim aliquid dignius est, quanto per se sufficientius invenitur, quia quod alio indiget, deficiens esse monstratur. Sufficientiam autem plenius possidet civitas cui circumjacens regio sufficiens est ad necessaria vitæ, quam illa quæ indiget ab aliis per mercationem accipere. Dignior enim est civitas, si abundantiam rerum habeat ex territorio proprio, quam si per mercatores abundet. Cum hoc etiam videtur esse securius, quia propter bellorum eventus, & diversa viarum discrimina, de facili potest impediti victualium deportatio, & sic civitas per defectum victualium opprimetur. Est etiam hoc utilis ad conversationem civilem. Nam civitas quæ ad sui sustentationem mercationum multitudinem indiget, necesse est ut continuum extraneorum convictum patiat. Extraneorum autem conversio, corrumpit plurimum civium mores, secundum Aristotelis doctrinam in sua politica: quia necesse est venire ut homines extranei aliis legibus, & consuetudinibus nutriti, in multis aliter agant quam sint civium mores; & sic dum civis exemplo ad agenda similium provocantur, civilis conversatio perturbatur. Rursus si civis ipsi mercationibus fuerint dediti, pandetur pluribus vitis aditus. Nam cum negotiatorum studium maxime ad lucrum tendat, per negotiationis usum cupiditas in cordibus civium traducitur, ex quo convenit ut in civitate omnia fiant venalia, & fide subtracta locus fraudibus aperitur, publicoque bono contempto proprio commodo quisque deservit, deficientque virtutis studium, dum honor virtutis præmium omnibus defertur: unde necesse erit in tali civitate civilem conversationem corrumpi. Est etiam negotiationis usus contrarius quam plurimum exercitio militari. Negotiatores enim cum unbram colunt, à laboribus vacant, & dum fruuntur deliciis, mollescent animo, & corpora redduntur debilia, & ad labores militares inepta: unde secundum jura civilia negotiatio est militibus interdita. Denique civitas illa solet esse magis pacifica, cuius populus rarius congregatur, minusque intra urbis mœnia resident. Ex frequenti enim hominum concursu datur occasio litibus, & seditionibus materia ministratur. Unde secundum Aristotelis doctrinam utilis est quidem quod populus extra civitatis exercereat, quam quod intra civitatis mœnia jugiter commoretur. Si autem civitas sit mercationibus dedita, maxime necesse est ut intra urbem cives resideant, ibique mercationes exercent. Melius igitur est quod civitati victualium copia suppetat ex propriis agris, quam quod civitas sit totaliter negotiationis exposita. Nec tamen negotiatores omnino à civitate oportet excludi, quia non de fa-

Lz

ci-